

Nacionalista, komunista, disident a zase jednou nacionalista: literární obrazy Jana Husa

Je lidskou přirozeností promítat si do historie konflikty současnosti. Nejvíce tím bývají postiženy moderní dějiny – spíše se budeme odvolávat na Masaryka než na knížete Václava a oponenta raději přirovnáme k Hitlerovi než ke Caligulovi. A přece se v naší historii najdou postavy, které bývají některými využívány pro propagaci vlastních postojů i stovky let po vlastní smrti. Mezi takové postavy patří i Jan Hus, přestože se mnohé moderní masky, které bývají navlékány tomuto středověkému intelektuálovi a katolickému knězi, mohou zdát absurdní. Politicko-náboženské spory mezi katolíky a protestanty či rané národovectví 19. století jsou však témata pro moderního člověka natolik odtaziťá, že se tato esej bude raději věnovat 20. století a to zejména jeho druhé polovině s krátkým náhledem do století našeho. Probírána zde bude pouze neodborná literatura (konkrétně historické romány, drama a publicistika). A ani tak nejde o vyčerpávající výčet toho, co bylo o Janu Husovi v daném období napsáno, ale výběr několika děl vypovídajících o své době a přístupu autora.

Předchůdce masarykovského humanismu, nebo bič na Němce a katolíky?

Není třeba se příliš dlouho zdržovat u první republiky, ale mnoho trendů objevujících se v tehdejší husovské literatuře pokračuje a ještě zesiluje v dobách pozdějších. „Na den pětistého výročí Husova upálení v roce patnáctém jsem v Ženevě v Reformační síni za předsednictví Luciena Gautiera vystoupil s Denisem veřejně proti Rakousku. Ten den jsem volil proto, abychom i v očích světa navázali na historickou kontinuitu, na dějiny našeho státu,“¹ říká Masaryk v Čapkových *Hovorech s T. G. Masarykem*. Pozdější prezident ovšem již v roce 1896 vydává knihu *Jan Hus. Naše obrození a naše reformace*, která je vším jen ne historickou biografií Jana Husa. Skrze úvahy o Husovi a pozdější české reformaci Masaryk představuje vlastní politický program, kritizuje liberalismus, panslavismus a také přehnaný nacionalismus, přičemž se snaží prokázat návaznost vlastních idejí moderního humanismu právě na českou reformaci. Jde o využívání historie na podporu vlastního politického názoru, ale na Masarykovu obhajobu podotýkám, že tak činí s cílem vytvořit pozitivní program a ne se jen vymezit proti té či oné skupině „nepřátel“.

Toto je bohužel typické pro většinu husovské literatury počátku 20. století. Hra Aloise Jiráka *Jan Hus* z roku 1915 a ještě výrazněji třeba román spisovatele F. J. Čečetky *Mistr Jan Hus* (1927) jsou učebnicovým příkladem černobílého líčení historických událostí. Dochází k naprosté (a těžko pochopitelné) idealizaci krále Václava IV., proreformní české šlechty a samozřejmě „prostého lidu“. Vysocí církevní představitelé a král Zikmund nejenže konají špatně, ale jsou i osobně a morálně zcela zkažení. Na druhou stranu nebývá literatura této doby explicitně protináboženská a věnuje se i duchovnímu rozměru Husova života. Důležitým prvkem jsou národnostní spory. Všichni či absolutní většina Němců je jednoduše zlá a snaží se překazit vše, o co usiluje převážně mravný a uvědomělý český lid. Ze zbylých cizinců, kteří se většinově spikli s Němci, nám přispěchají na pomoc maximálně někteří „slovanští bratři“ Masaryk takový přístup komentuje slovy: „Já nemám rád prázdné mluvení o slovanství, jako nemám rád vlastenčení. Prosím vás, kolikpak z našich slavjanofilů dovede aspoň číst rusky, polsky, srbsky? Stejně tak jako ti lidé, co mají plná ústa, že jsme národ Husův: kdo z nich přečetl aspoň kousek Husa, a nejen Husa, aspoň jednu knihu bratrské reformace?“² Je také zajímavé, že dobová německá literatura o Husovi – ať už *Hus v Kostnici* (1931) sudetského autora Josefa Mühlebergera nebo román *Jan Hus. Poslední den* (1932) německého spisovatele Oskara Wöherleho – národností otázku vůbec neřeší a rovněž není nijak protihusovská.

Soudruh Hus, jen občas pomýlený

Víceméně hned po druhé světové válce se s komunistickou literaturou na husitská témata roztrhl pytel. Oficiální historiografie po únoru 1948 razila linii Zdeňka Nejedlého, pro kterou byl Hus středověkou obdobou komunistického agitátora. Literatura (i film) je obohacena o expresivně komunistické motivy a hlavním cílem je vykreslit církev jako třídního nepřítele a náboženství jako opium lidstva. Je ale nutné připomenout, že navazuje na velmi černobílé a antiklerikální pojetí děl první republiky. Dostatečně ilustrativním příkladem může být román *Pochodeň* z roku 1950 od Miloše V. Kratochvíla, který je rovněž autorem scénáře k Husitské trilogii Otakara Vávry. Co se týče Husovy postavy, autor se neustále snaží zdůrazňovat, že je „normální“ a zejména „lidový“. Teologická témata jsou naprosto upozaděna a do popředí vystupuje Husův (domnělý) boj proti uspořádání společnosti, za odnětí církevního majetku světskou mocí a lidem (!) a za nahrazení autority církve obyčejným selským rozumem.

¹ Čapek 1990, str. 165

² Čapek 1990, str. 114

V rozhovoru na cestě do Kostnice Hus horuje za to, aby se řády zbavily majetku a aby byly „všecky věci, které člověk potřeboval k životu všem společné“³. A dostává se mu odpovědi lidu: „A známe i náš klášter. Ti naši apoštolové si to pěkně rozdělili: nám dali robotu a platy a sami si nechali hrnce a měšce.“⁴ Vládě lidu naopak odporují církevní představitelé, např. italský kardinál Zabarella (jinak skutečná historická postava): „Ano, vlády by se vystřídal, ale zase by jen přešly z ruky do ruky mocných. Avšak lid, Huse, ti tví svatí chudí, s tím nemají a nebudou mít nic společného. Jim nepřísluší a nikdy nebude příslušet vládnout.“⁵ Celý Husův proces je popisován jako nespravedlivý (a lze souhlasit, že z hlediska moderních nároků na spravedlivý proces takový skutečně byl) a krutý. Je jen zajímavé, že autorovi povýšení „obecného dobra“ nad pravdu a spravedlnost nevádí v procesech jeho doby, oproti kterým mohou být kostnické události učebnicovým příkladem právní etiky. Přeci jen je ale Husovi jako knězi a intelektuálovi (za normálních okolností přirozenému třídnímu nepříteli) ponechána nějaká ta biblická citace a osobní víra. Ve srovnání se socialistickým výkladem mé učitelky ze základní školy je to vlastně úplný reakcionář.

Alegorie na Jana Palacha a symbol svědomí

„Po 550 letech jsou pro nás hranice s knihami a planoucí lidské pochodně stejně běžným jevem jako Husovým současníkům. Je to otravné, ale je tomu tak. Nic proto nesvádí k úmyslné i bezděčné aktualizaci Husova života a smrti více než toto věčně se opakující drama lidské malosti a síly.“⁶ Těmito slovy začíná závěr ke knize *Hranice pravdy* z roku 1969. Jejím autorem je medievista František Šmahel a jde pravděpodobně o jedinou beletrii uprostřed stohu jeho odborných prací. Kniha líčící poslední rok Husova života si přes své dobové společenské poselství zachovává značnou historickou přesnost a pokud bych měla případnému zájemci o husovskou tematiku doporučit některou ze zde uvedených knih, byla by to beze sporu tato. Podnětem k sepsání bylo sebeupálení studenta Jana Palacha, o němž ale samozřejmě nebylo možné nic vydat. „Když už se nesmí mluvit o hrdinovi naší doby, řekl (básník Jaromír Hořec – pozn. E.F.) mi, může posloužit Husovo upálení jako jinotajné memento,“⁷ vzpomíná autor již po roce 1989.

Kniha se ale přičií stylu dosavadní husovské literatury i jinak. Sám Hus zůstává postavou spíše pozitivní, ale nikoli idealizovanou. Jiní duchovní pak představují pestrou směsici postav v různé míře (ne)sympatických či (ne)morálních a král Zikmund je významným politikem své doby. Centrem Husova životního příběhu najednou nejsou otázky národní a sociální, ale náboženské a mravní.⁸ Přes historickou přesnost líčených událostí kniha zdůrazňuje konflikt jednotlivce a individuálního svědomí s autoritou⁹ a aniž by tuto (církevní) autoritu přímo shazovala, přeci jen si vybírá stranu. Popis Husova procesu se sice drží historických dokumentů, ale způsob, jakým ho autor líčí, připouští paralely s projevy socialistické zákonnosti. Zajímavostí je, že k modernímu vydání je připojen překlad Husových listů od profesora Bohumila Ryby, který dostal v roce 1953 devatenáct let nepodmíněně za „protistátní a špionážní činnost“.¹⁰ Sám autor už „jen“ opustil Historický ústav a v 70. letech pracoval jako řidič tramvaje¹¹.

Zdá se, jako by se Husova postava s příchodem 60. let a později normalizace z oficiální propagandy čím dál víc vytrácela. Snad je to i tím, že se podoba režimu proměnila z krvavého boje za revoluční „ideály“ ve snahu o zakonzervování každennosti. Hus se tak naopak objeví v samizdatové knize chartistky Evy Kantůrkové *Jan Hus: příspěvek k národní identitě* (1986) potácející se někde na hraně mezi historickým románem, souborem úvah a odbornou publikací. Podobně jako u Šmahela se ústředním tématem stává konflikt autority a svědomí, ovšem v mnohem vyhraněnější podobě, kdy si autorka do vedení středověké církve evidentně promítá soudobou komunistickou stranu, což není úplně fér (k té církvi). Kantůrková se až masarykovsky snaží proměnit Husa v mravní symbol pro svoji dobu a zároveň se zdá, že si Husovy skoro 600 let staré osudy bere až osobně a spojuje je s vlastní zkušeností. „Kdo byl ve vězení taky ví, jak je důležité prolomit izolaci a jak cenní jsou tiší spojenci za vězeňskou zdí. Hus hned na začátku žádal o právního zástupce, nejdříve mu ho slíbili, pak odmítli, protože nikdo nesmí obhajovat kacíře. Tak mu jako prostředkovatelé styku

³ Kratochvíl 1950, str. 53

⁴ Kratochvíl 1950, str. 55

⁵ Kratochvíl 1950, str. 250

⁶ Šmahel 2015, str. 153

⁷ Šmahel 2015, str. 157

⁸ Šmahel 2015, str. 155

⁹ Šmahel 2015, str. 16 a 154

¹⁰ Dvořáčková 2009, str. 227

¹¹ <http://www.avcr.cz/cs/o-nas/struktura/vedecka-rada-av-cr/seznam-clenu-vedecke-rady-av-cr/prof.-phdr.-frantisek-smahel-drsc.-dr.-h.-c.-mult/>

s přáteli zůstali jen strážní.¹² Autorka byla v letech 1981-1982 z politických důvodů vězněna. V roce 1989 dostala za knihu *Cenu Jana Palacha*¹³.

Velmi odlišná je o dva roky mladší hra Pavla Kohouta *Ecce Constantia!* s podtitulem *Dvanáct osudových hodin pro tři idealisty*. Hra prolíná fiktivní televizní vysílání z kostnického koncilu se soukromými scénami mezi jeho aktéry. Nejde o typickou husovskou literaturu, protože Hus je ve hře sice opakovaně řešen, ale nikdy osobně nevystupuje. Postavy rozehrávají spleť politické spory, které se s výjimkou jazyka a kulisy v mnohém neliší od „velké politiky“ moderní doby. Ústředním tématem se tak stává střet politického pragmatismu a idealismu, který kromě Husa a Jeronýma Pražského, reprezentuje také jeden z protagonistů koncilu, kancléř pařížské Sorbonny Jean Gerson. Kancléř z počátku umně využívá systému, ve kterém se cíle prosazují vmlouváním se mocným, nepohodlných osob se zbavuje převážně z kontextu vytaženými žalobami a svědecké výpovědi se získávají tak, že na někoho vytáhneme složku a případně ho necháme zavřít. Na konci hry se však sám Gerson stává jeho obětí.

Hru podstatně dokreslují vedlejší postavy, ať už jde o suchého a ironického reportéra Ulricha Richentalu, který je pro některé „personae non gratae“¹⁴ či o postavu českého zlodějčeka Fretky, jenž se dočasně dostává do přízně několika církevních hodnostářů a stává se tak jejich nástrojem a „věrným synem církve“ a nakonec se promění v nadšeného husitu hotového vzít si „zpatky“ církevní majetek.¹⁵ Symbolizuje tak názorovou ohebnost a (nejen) českou potřebu přizpůsobit se za všech okolností. Papež Jan XXIII. je pak skoro gangsterská postava, která se nedopatřením stává součástí vysoké církevní politiky, zatímco papežský sekretář Poggio Bracolini chvílemi připomíná sira Humphreyho ze seriálu *Jistě, pane ministře*. Ale i když hra vystavuje na odiv špinu koncilu a obecněji snad i vysoké politiky, přímo ji neodsuzuje a uznává i jeho historické zásluhy a důležitost.

Jan Hus před koncilem bruselským

Po sametové revoluci se postava Jana Husa z veřejného prostoru vytrácí a objevuje se už jen v odborné literatuře nebo jako vedlejší postava v historickém braku, kde převážně představuje trochu nesrozumitelného a naivního náboženského fanatika. Sem tam se sice objevil nějaký podivný výrok Václava Klause, který se srovnával s Husem ve svém boj proti EU a globálnímu oteplování,¹⁶ ale zdálo se mi, že po 600. výročí Husova upálení v roce 2015, kdy jsme se mohli dozvědět o souvislostech mezi Husem a sociální spravedlností, korupcí, prezidentem nebo ministrem financí, se toto téma vytratilo docela. A věřím, že by to bylo lepší.

S překvapením jsem tak narazila na článek *Proč na sebe žalujeme v cizině* spisovatele Vlastimila Vondrušky, který se mi stal prvotním impulzem k napsání této eseje. Článek vyšel v deníku *Mladá fronta DNES* 15.12.2018, a tedy několik dní po té, co evropský parlament projednával střet zájmů českého premiéra. Pan Vondruška svým důrazem na „národní zájmy“ dovedené ad absurdum v mnohém předhání autory první republiky. V úvodu se dozvídáme, že se (podobně jako dnes) zhrzená protihusovská „opozice“ nedokázala smířit s jeho popularitou v Čechách a musela ho tedy obžalovat v cizině. S kostnickým koncilem pak srovnává habsburskou Vídeň a komunistickou Moskvu. „Je jiná doba, a tak se holt chodí žalovat do Bruselu. Ale princip je pořád stejný.“¹⁷ Ponechme na chvíli stranou, že pan Vondruška srovnává nesrovnatelné, a podívejme se na to, na základě čeho tak činí.

Pod vypovídajícím mezititulkem *Pravdu má silnější* se ptá: „Nepřipomíná vám tento příběh něco? Je zbytečné vést polemiku, v čem měl Jan Hus pravdu a v čem se mýlil. Pravda, zvláště pokud jde o ideologii, je příliš mlhavým pojmem a v principu má pravdu ten, kdo je vlivnější a má na své straně více kazatelů. (...) Tím pochopitelně netvrdím, že nemá být potrestán ten, kdo si to opravdu zaslouží. Ovšem má být potrestán doma a podle domácích zákonů.“¹⁸ Nakonec tedy nezáleží na pravdě, která je zde relativizována s tím, že náleží silnějšímu, ani na spravedlnosti, ale na tom, abychom si vše vyřešili sami a doma.

Je zde propagována představa, že vládce „maká“ a jakákoli kritika je jen podryvání jeho práce. „Od nejstarších časů jsme samozřejmě měli vládce, kteří se vlivu ciziny bránili, často úspěšně. (...) Ale těmhle vládceům okopávala kotníky opozice – příslušníci vedlejších větví přemyslovského rodu, později zemské stavy, pak neúspěšné politické strany... A to vlastně přetrvalo až do dneška.“¹⁹ Lid ale našťastí souzní s vládcem pronásledovaným cizáky. „A pokud si většina z nás něco nepřeje, nebo se jí to nelíbí, pak je neuvěřitelnou

¹² Kantůrková 2008, str. 381 a 382

¹³ Kantůrková 2008, ze zadní části obalu knihy (informace o autorovi)

¹⁴ Kohout 1989, str. 7

¹⁵ Kohout 1989, str. 61

¹⁶ Dubová 2009, https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/hus-take-celil-kritice-z-francie-pripomnel-klaus_127946.html

¹⁷ Vondruška 2018, str. 13

¹⁸ Tamtéž

¹⁹ Tamtéž

hanebností hledat proti většině vlastního národa spojence za hranicemi. Co se doma navaří, má se doma sníst.“²⁰ Takže až budete chtít příště někoho upálit, nemusíte vůbec řešit, jestli zrovna má nebo nemá pravdu, ale hlavně o tom rozhodněte doma. A nejlíp v referendu.

Mezi figurkou z učebnice a motivačním citátem

Na předchozích řádcích jsem se snažila popsat, jak se mohla pro moderního člověka těžko srozumitelná postava středověkého katolického kněze stát symbolem často navzájem protichůdných myšlenek, se kterými měl historický Jan Hus většinou pramálo společného. Všechny interpretace jsou v něčem chybné, bez ohledu na to, jestli si zrovna do Husa projektujeme „tatička“ Masaryka, Klementa Gottwalda, Jana Palacha nebo Andreje Babiše. A přece čtenář nikdy nevnímá všechny interpretace stejně. To je samozřejmě dané i tím, že některé se historickému Husovi přičítají více než jiné. Ale přesto jsem nabyla dojmu, že daleko shovívavěji vnímáme interpretace blízké našemu hodnotovému založení. Uvědomuji si, jak náročné pro mne bylo přečíst o Husovi komunistický román nebo shlédnout film, zatímco Masaryk, který Husovy myšlenky z větší části převrací do vlastního politického programu mi zdaleka tolik nevadil. Tento přístup se samozřejmě nezastavuje u Jana Husa. Volič spíše snese historický citát v ústech oblíbeného politika než jeho oponenta, i když v obou případech mohou být zcela vytrženy z původního kontextu.

Závěrem však nemá být to, že historie je uzavřenou kapitolou, která by měla být sterilně oddělena od problémů přítomnosti. Už asi nikdy nepříjde ekonomická krize, která by probíhala stejně jako ta z roku 1928 vzniklá krachem na newyorské burze. A přece je jako vztyčený prst připomínána snad každému studentovi ekonomie či politologie. Stejně tak nevádí, pokud někdo vnímá Jana Palacha jako vzor občanské a osobní odvahy postavit se proti zlu, přestože se s některými jeho názory nemůže ztotožnit. Na druhou stranu obléct si tričko s Che Guevarou, protože to byl přece rebel, nebo si vyvěsit oblíbený citát Karla Marxe, protože přece taky chci sociální spravedlnost, aniž by přitom člověk přihlížel k celkovému kontextu jejich osoby a činů, je cesta od pekel. Zkratkovitá zobecnění historie a „motivační citáty“ znějí pěkně, ale stejně jako úplné odloučení historie jako teoretické disciplíny od současnosti popírají její smysl.

Co tedy s Husem? Jestliže se chce někdo ohánět Husem a tím, že „Pravda vítězí“, měl by si zároveň uvědomovat, co či koho měl onou „pravdou“ Hus na mysli, kým byl a v jaké situaci to pronášel. Jestliže se někomu líbí Husova kritika církve, měl by si uvědomit, jak vypadala středověká církev ve srovnání s tou dnešní a že i Hus byl její součástí. Ovšem naopak platí, že je absurdní být nadšeným zájemcem o historického Husa, který umí do největších podrobností popsat jeho život a vysvětlit jeho teologii, ale přitom žít ve lži a nenávisti a ignorovat lež a zneužívání autority okolo sebe. Není potřeba Husa ani žádnou jinou historickou postavu stavět na piedestal. Tím jsou z nich dělání nedosažitelní nadlidé. Ale je možné uvědomovat si jejich slabé a silné stránky, vědět, co je nám na nich sympatické a inspirovat se tím. A to platí nejen pro Husa, ale pro jakoukoli postavu vzdálené i nedávné minulosti. Třeba pak slova jako „Pravda vítězí“ na prezidentské standartě nebudou působit jen jako historický kýč či tragikomický komentář k naší politicko-spoločenské situaci.

Zdroje:

- ČAPEK, Karel. *Hovory s T.G. Masarykem*. 1., souborné vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990 ISBN 80-202-0170-X.
- DVOŘÁČKOVÁ, Věra. Profesor Bohumil Ryba, mezi vědou a vězením. *Sborník Archivu bezpečnostních složek* / Praha : Archiv bezpečnostních složek 7, (2009 [vyd. 2010]), s. 227-274.
- DUBOVÁ, Markéta. Hus také čelil kritice z Francie, připomněl Klaus. *Týden* [online]. 2009 [cit. 24.3.2019] Dostupné z: https://www.tyden.cz/rubriky/domaci/hus-take-celil-kritice-z-francie-pripomnel-klaus_127946.html
- KANTŮRKOVÁ, Eva. *Jan Hus: příspěvek k národní identitě*. Praha: Ideál, 2008 ISBN 978-80-86995-09-0.
- KOHOUT, Pavel. *Ecce Constancia!*, Listy 1989, zvláštní příloha čísla 6
- KRATOCHVÍL, Miloš Václav. *Pochodeň*. Praha: Československý spisovatel, 1953.
- ŠMAHEL, František. *Hranice pravdy*. Praha: Argo, 2015. ISBN 978-80-257-1403-4.
- Akademie věd české republiky [online], [24.3.2019] Dostupné z: <http://www.avcr.cz/cs/o-nas/struktura/vedecka-rada-av-cr/seznam-clenu-vedecke-rady-av-cr/prof.-phdr.-frantisek-smahel-drsc.-dr.-h.-c.-mult/>
- VONDRUŠKA, Vlastimil. Proč na sebe žalujeme v cizině. *Mladá fronta DNES*. 2018, str. 13. ISSN 1210-1168

---

²⁰ Vondruška 2018, str. 13